

9. Human Rights Watch. Nagorno-Karabakh Conflict. URL: <https://www.hrw.org/tag/nagorno-karabakh-conflict> (date of access: 07.05.2026).

10. Council of Europe. Register of Damage for Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/register-of-damage-for-ukraine-launches-claims-category-for-death-of-close-family-member> (date of access: 07.05.2026).

*Лебедюк Анна Юріївна,
студент 2 курсу бакалаврату, «Право»,
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кумеда Тетяна Андріївна,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ
кандидат мистецтвознавства, доцент*

ГОЛОДОМОР ТА РУЙНУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ: КУЛЬТУРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Тяжкі наслідки Голодоморів 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 років варто розглядати не лише як прояв штучного голоду, що призвів до масштабних демографічних втрат і фізичного винищення українського населення, але й як цілеспрямовану політику руйнування традиційних форм життя, підриву локальних спільнот і розриву культурної тяглості [1, с. 12–18; 2, с. 9–15]. Розвиток української науки, культури та мистецтва був перерваний на десятиліття; радянська влада прагнула ліквідувати національну свідомість, культуру та ідентичність.

Станом на 1920-ті роки українська нація мала значний культурно-історичний спадок, власні традиції державотворення та досвід національно-визвольної боротьби. В Україні проводилася політика українізації, що сприяла розвитку української мови, культури та освіти. Відбувався культурний ренесанс європейського зразка, у межах якого формувалися відмінні від російських культурні орієнтири, пов'язані з ідеєю Миколи Хвильового «Геть від Москви», створювалася національна система освіти, обґрунтовувалась концепція економічної автономності України [3]. Водночас посилювався вплив Української автокефальної православної церкви як важливого духовного та культурного осередку українського суспільства.

Подібні процеси створювали загрозу для радянської влади, оскільки формування національно свідомої інтелігенції та посилення суспільного спротиву могли стати основою боротьби за українську державність. Саме тому радянський режим розпочав політику знищення української інтелектуальної еліти з метою придушення національного опору та встановлення повного контролю над суспільством. Інструментами цього процесу стали цензура,

арешти, депортації, страти та повний ідеологічний контроль над освітніми й науковими установами.

Селянство, яке історично було носієм української мови, звичаїв і колективної пам'яті, стало основним об'єктом репресивної політики. Насильницька колективізація, конфіскація продовольства, заборона виїзду та застосування репресій створили умови для масового голоду і водночас сприяли деструкції культурного середовища [4, с. 21–34]. У цьому контексті голодомори слід розглядати як механізм підпорядкування українського суспільства тоталітарній державі, що поєднував фізичне винищення з руйнуванням основ національної ідентичності та історичної пам'яті.

Голодомори, поєднані із репресіями проти української інтелігенції та національної церкви, були спрямовані на руйнування українців як окремої національної спільноти зі своєю культурою, традиціями та історичною пам'яттю. Саме так характеризував радянську політику щодо України юрист і дослідник геноцидів Рафаель Лемкін, який одним із перших визначив Голодомор як прояв геноцидної політики.

Яскравим прикладом руйнування української культурної еліти стало самогубство Миколи Хвильового у 1933 році. Він був одним із лідерів українського культурного відродження 1920-х років та підтримував розвиток самобутньої української культури, незалежної від російського впливу. Усвідомлюючи масштаби репресій, згортання політики українізації та наслідки Голодомору, 13 травня 1933 року Хвильовий покінчив життя самогубством у Харкові. Його смерть стала символом краху українського культурного відродження та протестом проти репресивної політики радянської влади.

Одним із напрямів політики радянської влади в період голодоморів стало переслідування духовенства та руйнування релігійного життя. Радянська влада прагнула ліквідувати релігійні інституції як важливі духовні осередки українського суспільства. У 1930-х роках масово закривалися храми, які перетворювалися на склади або господарські приміщення. Одночасно відбувалися репресії проти священнослужителів та церковного активу [5]. Такі дії порушували право людини на свободу віросповідання та були спрямовані на ліквідацію духовних основ українського суспільства.

Суттєвих втрат зазнала і сфера освіти. Через масовий голод, репресії та нестачу кваліфікованих кадрів система освіти поступово деградувала. У школах бракувало педагогів, а до викладання часто залучали осіб без належної професійної підготовки [6]. Це негативно вплинуло на формування нових поколінь української інтелігенції та обмежило можливості інтелектуального розвитку суспільства. У правовому аспекті такі дії можна розглядати як порушення права на освіту та обмеження культурного й інтелектуального розвитку українського народу.

Гуманітарні наслідки голодоморів і репресій проти інтелектуальної еліти виявилися у втраті культурної спадкоємності, деформації історичної пам'яті та формуванні атмосфери страху й самоцензури. Значна частина творчої та наукової спадщини була вилучена з публічного простору, а суспільство на

десятиліття втратило природні механізми передачі культурного досвіду [1, с. 56–69; 7, р. 223–226]. Водночас у суспільстві закріпилася атмосфера страху, мовчання та самоцензури, яка передавалася між поколіннями.

Отже, Голодомори 1921–1923, 1932–1933 і 1946–1947 років слід розглядати як складові системної політики руйнування соціальних, духовних та інтелектуальних основ українського народу. Репресії проти науковців, письменників, духовенства та освітян стали складовою політики радянської влади, спрямованої на придушення української національної свідомості та ліквідацію потенційних осередків опору тоталітарному режиму. У правовому аспекті такі дії мають ознаки порушення фундаментальних прав людини та є складовою геноцидної політики щодо українського народу.

Сьогодні осмислення цих трагедій має не лише історичне, а й актуальне суспільне значення. В умовах повномасштабної російської агресії проти України питання захисту культурної спадщини, національної пам'яті та інтелектуального потенціалу набуває особливої ваги. Спроби знищення української ідентичності, маніпулювання історією та атаки на освітню й культурну інфраструктуру свідчать про тяглість імперських практик, спрямованих на заперечення права України на власний історичний шлях. Усвідомлення цього досвіду є важливою умовою захисту прав людини, збереження історичної пам'яті та зміцнення культурної стійкості сучасної України.

Список використаних джерел

1. Національний музей Голодомору-геноциду. Голодомор-геноцид: дослідження, матеріали, свідчення / за ред. Л. Гасиджак. Київ, 2023. 312 с.
2. Голодомори в Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Аналітичні та методичні матеріали. Київ, Український інститут національної пам'яті. 2024. 128 с.
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка / Володимир Василенко. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. 104 с.
4. Український інститут національної пам'яті. Голодомор 1932–1933 років: геноцид українського народу. Київ, 2022. 96 с.
5. Ігнатуша О. М., Грузова Т. С. Церква в умовах Голодомору 1932–1933 років: історіографічний дискурс. *Сторінки історії*. 2021. № 53. С. 196–222.
6. Шугальова І., Молдавський Р. Українські вчителі в роки Голодомору-геноциду. *Українознавчий альманах*. Випуск 33. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2023. С. 153–161.
7. Kasianov G. Holodomor and the Holocaust in Ukraine as Cultural Memory: Comparison, Competition, Interaction. *Journal of Genocide Research*. 2022. Vol. 24, No. 2. P. 216–227.